

Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є. Зняття інформації з каналів зв'язку – засіб формування судових доказів / Є.Д. Лук'янчиков, Б.Є. Лук'янчиков // Матеріали I-го Міжнародного науково-практичного семінару [“Наукова, просвітницька, громадська та політична спадщина академіка І. Малиновського і сьогодні”], (Острог, 16 березня 2012 р.). - Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2012. - С. 196-202.

Є. Д. ЛУК'ЯНЧИКОВ

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри інформаційного та підприємницького права

Національний технічний університет України «КПІ»

Б. Є. ЛУК'ЯНЧИКОВ

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики, Національна академія внутрішніх справ

ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З КАНАЛІВ ЗВ'ЯЗКУ – ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СУДОВИХ ДОКАЗІВ

Пізнавальна діяльність з розкриття злочинів здійснюється у двох формах: кримінально-процесуальній та оперативно-розшуковій. Внаслідок змін у характері злочинності, зростання рівня її організованості та професіоналізму, виникає об'єктивна необхідність у розробці адекватних засобів виявлення та викриття конкретних осіб, причетних до цього. Особливого значення дане питання набуває у зв'язку з завершенням роботи над проектом нового КПК України (реєстр. №9700 2011р.). Регулюванню порядку досудового розслідування присвячено третій розділ зазначеного документу. Глава 20 присвячена характеристиці «слідчих (розшукових) дій, а 21 «негласним слідчим (розшуковим) діям». Таким чином робиться наголос на розшуковий характер засобів формування судових доказів, які можуть бути як гласними, так і негласними.

Розшукову роботу слідчого неможливо уявити без систематичного і планомірного отримання інформації про розшукувані об'єкти. Для цього

можуть застосовуватися різноманітні засоби і методи, що передбачені кримінально-процесуальним та оперативно-розшуковим законодавством. Важливе місце у цій системі належить методу одержання інформації з каналів зв'язку, якою обмінюються особи, що мають причетність до злочину.

Зняття інформації з каналів зв'язку як метод одержання інформації, якою обмінюються особи, відомий людству з часу винаходу телефону – кінець 70 – х років XIX століття. Першою згадкою про прослуховування телефонних розмов є перехоплення у 1886 році Конгресом США телеграфного повідомлення чайної компанії «Атлантик і Пасіфік» [1, с. 36-38], яке отримало негативну реакцію з боку громадськості і розглядалося як втручання в громадянські права і свободи людини.

Даний метод отримання інформації використовували для боротьби з політичними опонентами на території Російської імперії. Не відмовилися від його застосування і після Жовтневої революції. Силові структури нової влади перейняли від своїх попередників технічні засоби і методи прослуховування, створили спеціальні технічні підрозділи для широкомасштабного збирання політичної інформації [2].

Слід зазначити, що у подальшому зняття інформації з каналів зв'язку у розшуковій роботі використовувалось для розкриття тяжких, замаскованих злочинів. Порядок такої діяльності регулювався відомчими та міжвідомчими нормативними документами. Отримана у такий спосіб інформація не могла бути використана у кримінальному судочинстві для доказування по справі, але набувала широкого використання для висунування версій і планування розслідування, визначення тактики провадження як окремих слідчих дій, так і тактичних операцій. Практика виявлення і розкриття злочинів, що вчинялися тайними замаскованими способами вимагала розробки і застосування у кримінальному судочинстві нових засобів і методів формування судових доказів. Першим кроком у цьому напрямі можна вважати Закон СРСР від 12.06.1990 р., яким Основи кримінального судочинства Союзу РСР та союзних республік були доповнені статтею 35-1,

що допускала прослуховування і звукозапис телефонних переговорів. Даною нормою визначалося, що прослуховування переговорів:

а) застосовується щодо переговорів підозрюваного, обвинуваченого або інших причетних до злочину осіб, а при загрозі насильством, вимагательстві та інших протиправних діях відносно потерпілого або свідка за їх заявою або згодою – і їхніх переговорів;

б) може проводитись лише після порушення кримінальної справи за постановою слідчого або органу дізнання з санкції прокурора або ухвали суду;

в) застосовується за наявності достатніх підстав вважати, що прослуховуванням будуть отримані відомості, які мають суттєве значення для справи;

г) не може тривати більше шести місяців.

Порядок прослуховування і звукозапису мав визначатися республіканським кримінально-процесуальним законодавством. Це є свідченням закріплення у кримінальному судочинстві нової слідчої дії, а не оперативно-розшукового заходу. Введення цієї слідчої дії до національних кримінально-процесуальних кодексів відклалося на тривалий час у зв'язку із розпадом СРСР.

18 лютого 1992 року прийнятий Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», стаття 8 якого надає оперативним підрозділам право «знімати інформацію з каналів зв'язку, застосовувати інші технічні засоби отримання інформації». Майже через десять років (21.06.2001р.) даний засіб отримання інформації з каналів зв'язку, але вже як слідчої дії, знаходить закріплення в КПК України (ст.187).

Порівняння зняття інформації з каналів зв'язку в слідчій та оперативно-розшуковій діяльності дозволяє визначити, що загальним для них є використання аудіального контролю. Разом з тим, у знятті інформації з каналів зв'язку як слідчої дії і оперативно-розшукового заходу

спостерігаються і певні відмінності: за суб'єктом, часовими параметрами, правовому регулюванню, застосованим засобам та методам.

Суб'єктом зняття інформації з каналів зв'язку, як слідчої дії, є слідчий (ч.4 ст.187 КПК), який її ініціює зверненням з поданням до голови апеляційного суду, погодженим з прокурором, потім направляє її для виконання, проводить дослідження фонограми, про що складає протокол (ч. 4 ст.187-1 КПК).

Відповідно до закону «Про оперативно-розшукову діяльність» (ст.5) суб'єктом даного заходу виступають співробітники підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

Зазначені дії відрізняються і за часовими межами. Оперативно-розшуковий захід, у встановленому порядку, може здійснюватися на різних етапах протидії злочинності: для пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, в стадії порушення кримінальної справи, під час досудового слідства, у зупиненій кримінальній справі, після винесення вироку і під час відбування покарання. Слідчий може проводити зняття інформації з каналів зв'язку в межах досудового слідства по кримінальній справі, яка перебуває у його провадженні, а також і до порушення кримінальної справи з метою запобігти злочину (ч.3 ст.187 КПК).

Слід зазначити, що чинний КПК не визначає фіксованих термінів зняття інформації з каналів зв'язку. Так, відповідно до ч.6, 9 ст.187 КПК термін, протягом якого знімається інформація визначається суддею у постанові, а після його закінчення припиняється.

Дещо інакше дане питання вирішується в інших країнах. Так, відповідно до ч.5 ст. 186 КПК РФ провадження контролю і запису телефонних та інших переговорів може бути встановлено на термін до 6 місяців. Відповідно до ч.4 ст.135 КПК Молдови прослуховування переговорів в процесі кримінального переслідування дозволяється на строк до 30 діб. На відміну від розглянутих КПК, в даній нормі передбачається можливість продовження строку за

обґрунтованими причинами, кожний раз не більше 30 діб, а загальний термін не може перевищувати 6 місяців.

Проект нового КПК України (реєстр. №9700) конкретизує строки зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. Так, в ст.245 зазначається, що дозвіл судді на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не може перевищувати два місяці. Крім того, у даній статті передбачається можливість продовження цього строку за наявності відповідних підстав та визначається загальний строк, протягом якого в одному кримінальному провадженні може тривати проведення негласної слідчої (розшукової) дії, дозвіл на проведення якої дає слідчий суддя, який не може перевищувати шести місяців.

Зазначений підхід до визначення строків проведення даної слідчої дії вважається достатньо обґрунтованим. Двохмісячний термін провадження зняття інформації з каналів зв'язку відповідає загальному терміну досудового розслідування. Проте це не означає, що у кожному разі звернення слідчого з поданням до суду він буде визначатися саме у таких межах. Кожен термін має обґрунтовуватися наявними у слідчого доказами та іншою інформацією. Його доводи про встановлення певного строку будуть перевірятися прокурором та суддею, що сприятиме забезпеченню прав осіб, щодо яких буде проводитися дана процесуальна дія. Одночасно закон передбачає право прокурора прийняти рішення про припинення подальшого проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо у цьому відпала необхідність.

На даний час зняття інформації з каналів зв'язку передбачається в одній нормі з накладенням арешту на кореспонденцію (ст.187 КПК України). Раніше нами зверталася увага на те, що за своєю сутністю це дві самостійні слідчі дії і вносилися пропозиція про доцільність їх закріплення в окремих нормах. Аналіз проекту КПК України показує, що дана пропозиція сприйнята його розробниками. Даний проект передбачає зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст.259) та зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст.260).

Зняття інформації з каналів зв'язку слідчим здійснюється відповідно до положень кримінально-процесуального законодавства (ст.187 КПК). Зміст даної слідчої дії складає: підготовка подання до голови апеляційного суду і погодження його з прокурором; розгляд подання та вивчення відповідних матеріалів головою суду або його заступником і винесення постанови про зняття інформації з каналів зв'язку або відмова у цьому; направлення слідчим постанови начальнику відповідної установи; зняття начальником установи інформації з каналів зв'язку і повідомлення про це протягом доби слідчому; дослідження знятої інформації (у необхідних випадках з участю спеціаліста) та складання протоколу.

З наведеного переліку дій, що складають зміст слідчої дії залишається не вирішеним питання про безпосереднього її виконавця. Так, відповідно до ч.5 та 6 ст.187 КПК у постанові про накладення арешту на кореспонденцію, поряд з іншими обставинами зазначається «назва установи зв'язку, на яку покладається обов'язок затримувати кореспонденцію», а у постанові про зняття інформації з каналів зв'язку лише «назва установи», на яку це покладається.

Таким чином, щодо виконавця постанови про арешт кореспонденції сумнівів бути не може – це відповідні установи зв'язку.

Щодо виконавця постанови про зняття інформації з каналів зв'язку питання залишається відкритим. За КПК України це «установа, на яку це покладається». Не знаходимо відповіді на дане питання і у новітньому підручнику з кримінального процесу. В одному місці мова іде про «орган», а в другому про «установу», яка повинна знімати інформацію з каналів зв'язку [3, с. 320-321].

Лише незначні роз'яснення зустрічаємо у підручнику В.М. Тертишника, де зазначено, що документування розмов проводиться співробітниками установ зв'язку, установ, які нерідко вже приватизовані, а то й більше того – знаходяться у власності іноземних компаній [4, с. 584]. На цьому коментарі

щодо технічних виконавців безпосереднього зняття інформації з каналів зв'язку закінчуються.

Відсутність чітких і вичерпних роз'яснень технології зняття інформації з каналів зв'язку стримує більш широке застосування даної слідчої дії на практиці.

У цьому плані схвально слід поставитись до запропонованого розробниками проекту визначення безпосереднього суб'єкта зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. У статті 259 проекту зазначається, що «зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж покладається на уповноважені підрозділи Міністерства внутрішніх справ та Служби безпеки України. Керівники та працівники операторів телекомунікаційного зв'язку зобов'язані сприяти виконанню дій із зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж...».

Отже, подальше унормування зняття інформації з каналів зв'язку сприятиме однозначному розумінню процедури проведення даної дії, правової значущості результатів застосування оперативно-розшукових заходів в кримінальному судочинстві, активізації розшукової роботи слідчих і оперативних підрозділів органів внутрішніх справ.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що зняття інформації з каналів зв'язку є важливим засобом отримання інформації про обставини злочину і на даний час може здійснюватися в режимі слідчої дії або оперативно-розшукового заходу, а результати його застосування можуть використовуватися як докази у кримінальній справі.

ДЖЕРЕЛА:

1. Шахматов А. В., Захарцев С. И. Проблемы совершенствования правовой регламентации прослушивания телефонных переговоров и содействие борьбе с преступностью / А. В. Шахматов, С. И. Захарцев // Российский следователь. – 2005. – №2.

2. Гаврилин Ю. В., Дубоносов Е. С. Использование контроля и записи телефонных и иных переговоров в раскрытии и расследовании преступлений. Учебное пособие / Ю. В. Гаврилин, Е. С. Дубоносов. – М.: ЮИ МВД РФ, Книжный мир. – 2003.

3. Криміналістика : підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Х. : Право, 2011.

4. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: Підручник. 4-те вид. / В. М. Тертишник – К. : Видавництво А.С.К., 2003.

УДК 34

Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є. Зняття інформації з каналів зв'язку – засіб формування судових доказів.

У даній статті досліджено особливості зняття інформації з каналів зв'язку як засобу формування судових доказів.

Ключові слова: зняття інформації з каналів зв'язку, слідча дія, судовий доказ, слідчий, оперативно-розшукова діяльність

Lukianchykov B.E., Lukianchykov E.D. Withdrawal of the information from communications channels – the instrument of formation of judicial evidence.

This article explores the features of withdrawal of the information from communications channels as an instrument of formation of judicial evidence.

Key words: withdrawal of the information from communications channels, investigative procedure, judicial evidence, investigator, operative-investigative activity.